

вор: »филозофија је вештина формирања, изумевања и произвођења појмова«.

Одакле овакав необичан наступ и ретко присутна филозофска самоувереност? Изгледа да је она највећим делом плод ботагот мисаоног и животног искуства и поодмакле животне доби самих аутора (Ф. Гатари је у међувремену и умро 1992. годину дана на некон објављивања ове књиге а Ж. Делез почетком 1996. год.). Јер се, како и сами кажу, »тако пред крај живота, кад дође старост и наступи час да се говори конкретно «може поставити питање шта је филозофија. Старост, дакако, даје »неприкосновену слободу« и представља такво стање људског живења у коме »све моћи духа размишљају своје границе«. У томе, свакако, има велике истине. Међутим, може ли се овим поништити у потпуности наше већ изграђено схватање, по коме се човек током читавог живота пита шта је филозофија (а не искључиво на самом његовом крају)? Наравно не, или нас даље удубљивање у књигу ипак новано води сличном размишљању и упитаности: да ли су и нека друга наша схватања о филозофији превазиђена и анахрона. По писању Делеза и Гатарија изгледа да јесу и то великим делом: почевши од традиционалне категорије чуђења као извора филозофије (»ти ставови су заморни на дужи рок«), преко познатог схватања филозофије као непрекидног дијалога или универзалног демократског разговора (»ништа погрешније од тога, она увек има друга послага«), до становишта да филозофија није контемплација, ни рефлексија ни комуникација (»мада је она створила појмове тих радњи или трпњи«). Другим речима, има доста тога што је превазиђено, бескорисно и стерило у досадашњој филозофији и зато треба тежити да се филозофија развија као стваралачка дисциплина.

Основна прича Делеза и Гатарија у њиховом другачијем виђењу филозофије јесте, у ствари, прича о појмовима. А она почиње од тога да се помоћу њих ништа не може сазнати, ако ти појмови нису претходно створени, односно изграђени помоћу интуиције (Ф. Ниче). Појмови, дакле, морају бити изумљени, направљени, створени, јер »једино стварање појмова значи да се нешто ради«. Они, уједно, нису ниша без потписа оних који их стварају, па зато јесу и остаће потписани: »Аристотелова супстанца, Декартов cogito, Лайбница монада, Кантов услов, Шелингова могућност, Бергсоново трајање...« Упркос томе што су датирани, потписани и именованы, појмови успевају да се одупире смрти, мада не и силама обнављања, замењивања и мењања. То филозофији даје вечно »узбуркану повест и географију«. Што се тиче обезбеђивања функционисања филозофије, оно произлази из њене еклектичне улоге у стварању појмова. Тако, по Делезу и Гатарију, док буде места и времена за стварање појмова не треба мислити на пропаст филозофије, јер ће се тај наведени поступак увек називати филозофијом.

Главно полазиште Делеза и Гатарија у детерминисању самог појма и јесте тврђња да не постоји прост појам. Сваки појам је састављен од делова, али ниједан не може имати све делове »јер би то био чист и прост хаос«. Сваки појам има и настајање и повест и мноштво других атрибута (бесконачност, бестелесност, истовремену апсолутност и релативност, недискрзивност...). Поред тога, његова природа није исказана, па је бесмислено присвавати појмове науци. Појмови, кажу Делез и Гатари, »припадају филозофији и само филозофији«.

Узледи у неслучијене дубине Делезовог и Гатаријевог света појмова, читаоца постепено обузима онaj познат осећај вртоглавице, који се, иначе обично јавља у сучовавању са саблашћу и »укусом метафизике« (Л. Колаковски). Тад осећај је нарочито интензиван у оним деловима који се баве филозофијом као конструкцијском и истицајем његова два аспекта који се међусобно допуњују: стварање појмова и сртавање плана. Ево једног карактеристичног извода: »Појмови су архипелаг или скелет, пре кичма него лобања, док је план дисање које запљускује та острвца. Појмови су апсолутне површине или запремине, изобличене и фрагментарне, док је план оно неограничено, безоблично, ни површина ни запремина, већ увек фрактал«.

У том контексту разматрања појма и плана Делез и Гатари наводе Спинозу (»принција филозофа«) као јединог који је успео да спозна да иманенција постоји за себе, да је она план који опходе кретања бесконачног, испуњена интензивним ординатама. Он је, дакле, »створио кретање бесконачног, дао мишљењу бесконачне брине« и »јединију слободу је пронашао у иманенцији«.

Појмови, по Делезу и Гатарију, морају бити живи, па су зато најриgidнији и најнезанимљивији општи појмови, они које је Ниче називао »безобличним и кашастим бућкуриштима«. Због тога, Делез и Гатари сугеришу да свуда треба разбудити »уставани појам«, по цену да га окренемо »против њега самог«.

Буђење и стварање појмова »призыва нову земљу«. Постоји појам није објект већ територија потребно је извршити »ретериторијализацију филозофије«. Овај процес пролази кроз три форме: једна је прошла (Грчка), друга је садашња (модерна демократска држава), а трећа је будућа форма, која ће се засинавати »на новом народу и новој земљи«. Иако уметник и филозоф нису у стању да створе народ, они бар могу да га »призывају из све снаге«. На-

род може да настане само кроз страховите патње, али и »филозофске књиге и уметничка дела такође садрже незамисливу количину патње која најављује долазак једнога народа«. А заједничко им је то да се опири смрти, ропству, неподношљивом, срамоти, постојећем.

Дакле, Делез и Гатари доводе своје учење о филозофији, као активном раду на производњу појмова, до краја, тако што јој додељују улогу носиоца духовног ангажовања на успостављању боље будућности. Јер, стари одговор »да се величина филозофије је састоји управо у томе што она ничему не служи«, је, по њима, »пукокетарија која више не забавља ни младе људе«. Филозофија треба да се ангажује ка таквом будућности у чијем ће огледалу и Грци и савремени демократи изгледати »чудно деформисани«.

Јово Радош

О ФИЛОЗОФУ САМОЋЕ

Џон Купер Поус: »УПРКОС«; ФИЛОЗОФИЈА САМОЋЕ; УМЕТНОСТ СРЕЋЕ, (одабрана дела), Центар за геопоетику, Београд, 1995.

Џон Купер Поус (1872—1963), несумњиво је, једно од најзначајнијих имена енглеске књижевности овог века. Био је човек необичне даровитости: песник, романописац, књижевни критичар, аутобиограф, есејиста...

Образован је у школи Шерборн, а после дипломирања на колеџу Корпус Кристи у Кембрију неко време је предавао у школама за девојке у Сасексу. Затим је постао путујући предавач за оксфордске, кембријске и лондонске универзитетете, како у Енглеској, тако и у Европи. Овај порнографички живот је попримио нове димензије када је 1904. године позван у Америку, где је био на честим и успешним турнејама. Био је »рођени говорник« и његова театрална предавања, без белешки, примана су са одушевљењем где год би се нашао. По повратку из Сједињених Држава, 1934. — годину дана је живео у Дорсету пре него што се »повукао« у северни Велс. После необично креативног живота умро је у деведесет и првој години, 17. јуна 1963. и његов пепео је разазут на плахи Чесил.

Дела Џона Купера Поуса, попут дела Беле Хамваша, нису још добила опште признање која њихова необична моћ и опсег заслужују, иако је данас у свету обновљено интересовање за овог особеног аутора. Захваљујући истањчаном инстинкту за игнериону дела водећих људи Центра за геопоетику, Владислава Бајца и Бранка Маширевића, и наши књижевни стручњаци су добили прилику да детаљније упознају овог веома плодног писца који се бавио животом маште и који је комбиновао свест о космичким силама са осећањем за уобичајено и чињенично. Његова динамична личност прокима све његове књиге, које су комплекне, романтичне, хумористичне и често необичне.

Одабрана дела Џона Купера Поуса објављена су у елитној едицији »Европска мисао« у три тома под називима »Упркос«, »Филозофија самоће« и »Уметност среће«...

Први том под називом »Упркос« садржи четири засебне књиге: »Сто најбољих књига«, »Упркос«, »Тајна саморазвоја« и »Уметност заборављања непријатног«. Евидентно је да је боравак у Америци на Поуса, окренутог егзистенцијалним проблемима индивидуе и цивилизације, утемељио и учврстио социоантрополошку и метафилозофску надградњу његовог стваралаштва, што је резултирало креативно-мисаоним концентратом каква је књига »Упркос«. У њој Поус, као мистик, али и као метафилозоф, третира суштинске, универзалне и трајне проблеме најдубљег и јединственог постојања апсолутног у индивидуалним димензијама, кореспондирајући са основним постулатима филозофије и дубинским питањем смисла егзистенције.

Имајући пред собом тако пространо поље искуства, аутор је презентовао по обиму две мање контемплативне целине »Тајна саморазвоја« и »Уметност заборављања непријатног« при чemu сваки одељак представља рефлексивни концептисани конгломерат. Вишеслојност је очигледна и готово неисцрпна, па свака мисаона целина може бити предмет медитације и дубље рефлексије. Пред читаоца спремног да се ментално ангажује, Поус поставља загонетке, проблеме и дилеме, уводећи га у суштинску битку раздара сопствене свести и у смисао сопствене егзистенције.

Други том »Филозофија самоће« садржи две засебне књиге, насловну и »У одбрани чулности...« У делу »Филозофија самоће« Поус нас подсећа да бисмо изградили сопствену филозофију, односно, усамљено сопствво, превасходно морамо да се одвојимо од постојећих филозофских система, старих и нових, али тако да их не одбацујемо догматски. Те мисли, које су се дуго развијале и споро напредовале, остаће ту. Увек ће бити при руци ослобођеном егу, да из свих тих великих интелектуалних и емотивних наслага одабере оно што погодује његовој природи. Али по-

сле тог јасног чина осамостаљивања, он се под утицајем навике, која неосетно поприма хипнотичко дејство, више неће представити ниједној од њих. Тако ће его постати слободан, односно, биће склоњен на сигурну даљину од свега и критичан према свему. Оно што буде узимао користиће са извесном скептичном дистанцом, непрестано независан и издвојен, окрећући се само око своје оси, у својој јединој орбити. Поисак нам отвара да је велики раскорак између блиставих људских филозофија, које отпушта и потврђују се рационалним прихватањем, и закључују да су горке борбе нашег идентитета са оним што га непрестано омета и кочи.

Кроз књигу »У одбрани чулности« аутор се контемплативно бави огњевним осећањем живота и покушава да пронађе одговоре на питања као што су: »До које мере појединач има право да буде себичан?«; »Докле сеже његово право да се усредсреди на сопствену и засебну свест о постојању и једино њу себи постави да сврху живота?«; »Постоји ли уопште нешто попут религије, природе или космичке етике?«... У тој расправи о изворним осећањима живота, аутор примећује, да реч чулност, примењена у неубичајеној свеобухватном смислу, служи његовој сврси боље од било које друге речи.

Трећи том »Уметност среће« такође садржи две засебне књиге (»Уметност среће« и »Уметност старења«) те крађу биографију и хронолошки, селективну библиографију Ц. К. Пуиса. Аутор нам у књизи »Уметност среће« високо објашњава како се срећа разликује од задовољства у суштинској ствари, односно, у томе што она, као сензуалне осећање, поседује идеју квалитета, идеју нечег духовног и емоционалног, нечег интелектуалног што се обично назива »душевним« и ову тему аргументује луцидним примером: »Човек може да буде срећан док жртвује свој живот, али бисмо се ипак, мало колебали да употребимо реч задовољство у вези са тим чином. Суштински идеал људског бића је срећа. Али, колико текња са срећи негира утабани, познати човеков пут? Пуис поставља питања оправданости и сврсисходности било које догме, било које филозофије, било којег учења у самој реализацији доводећи ову мисао до негације, не само априорне, већ и иоле вредније улоге у систему, било религиозном, било мистичном, било световном, на трновитом путу психичке еволуције...

Овим одабраним делима Џона Купера Пуиса, Центар за геопоетику је, након одабраних дела Беле Хамваша, понудио још једно капитално издање српској културној средини, а оним најстручнијим заљубљеницима писане речи открио и представио још једног ингениозног мислиоца и писца из достојанствене, узвишене сенке...

Зоран Ђалић

УМЕТИ ЖИВЕТИ

Радован Поповић: *Прича о Сретену Марићу, Нови Сад, Библиотека Матице српске, 1996.*

Радован Поповић наставља да са успехом негује жанр биографије, жанр који је, након раздобља антипозитивистичке побуне, код нас безразложно остао на маргинама литературе, негде између белетристике, историографије и »озбиљног« проучавања књижевности. Након запажених животописа многих наших књижевних великанова, аутор нас сада упознаје са личношћу Сретена Марића, филозофа и есејисте, полиглоте и преводиоца, дипломате и професора универзитета. Користећи се расположивим документима, преписком и сведочењима Марићевих пријатеља, међу којима је и сам заузимао повлашћено место, Поповић описује један дуг и садржајан живот, од златиборских ливада до Париза као епицентра европских духовних и уметничких забивања. Све те године непрекидног учења и путовања, указују нам се, док читамо Поповићеву књигу, као гетеовски процес трајног самоизграђивања једног живог, делатног духа, који је, што је још важније, своју неугасиву интелектуалну радозналост и жељу за сазнањем неуморно преносио околини — студентима, читаоцима, сабеседницима. У Марићевој појави, заједно са високо изграђеном националном свешћу, наше су се објединење ренесансна и просветитељска традиција. Спој редак и у већим срединама од наше, и утолико драгоценји. Стога и не чуди што готово сви Поповићеви саговорници истичу исти утисак: да је Сретен Марић један од најученијих и највиспремијих људи српске културе XX века, свакако међу најзаслужнијима што је та култура, у историјском времену које тешко да може бити неповољније, успела да одржи корак са водећим европским културама.

Додатни квалитет Поповићевог штива, који му даје сочност и пластичност, јесте аутентично осветљавање оне стране богате Марићеве личности коју из његових огледа можемо тек наслутити. Човек у пуном смислу речи, естета који уме да ужива у свим врстама лепоте, при чему никада не напушта хеленски принцип мере, полемичар оштрог језика који ипак зна кад треба заштитати, свестан опасне моћи али и немоћи речи, као и релативности свих овоземаљских истинा. Отуда је ова биографија својеврсни уџбеник најстаријег или истовремено и најтежег, никад до краја савладивог умећа — умећа живљења. Кад склопимо корице Приче о

Сретену Марићу, остаје нам да завидимо оним нараштајима који су имали тако непоновљивог саветника и учитеља. Исписавши своју књигу, плод сазрео из зрна Марићеве животне мудрости, Радован Поповић часно је вратио свој део дуга.

Јован Попов

ЧОВЕК У ПРОСТОРУ И ВРЕМЕНУ

— Давид Албахари, *Снежни човек*, »Време књиге« 1995.

Небавештени читалац, читалац који није упознат са Албакаријевим прозним интересовањима, помислио би да се иза наслова његовог најновијег романа крије нека жанр-прича (хорор, СФ, катастрофично утопијска и сл.) чији је главни актер фамозни хималајски снежни човек, Јети. Међутим, »Јети« ове књиге ни изблизу не подсећа на оног чудовишног: овај »Јети« је интелектуалац, писац који одлази у далеку северну земљу с намером да несметано пише. »Дошли сте овде да пишете и све ћемо учинити да вас у томе ништа не омете, понајмање успомене«, каже декан Универзитета чији је стипендиста главни јунак и тиме отвара две стазе ка »Снежном човеку«, али и према Албахаријевом празном опусу у целини.

Наиме, наведени исказ јасно упућује на то да је и најновији роман Давида Албахарија, попут претходног (»Кратка књига«) на неки начин књига о писању. Не само захваљујући простој чињеници да и у претходном роману главни јунак одлази негде да би писао, него и због тога што — експлицитно или имплицитно — тематизује саму литературу, односно језик као њен основни медиј. Заиста, у »Снежном човеку« присуствујемо књижевним вечеријама, универзитетским (али и сасвим неофицијелним) расправама с књижевности (или темама везаним за њу), док се, с друге стране, она јавља и на нивоу интертекста. Ипак, књижевности је највише присутна кроз својеврсна албахаријевска премишаљања језика, кроз исказе типа: »Цео аеродром био је само скуп реченица... Држало су ме слова, држало су ме речи; дисао сам захваљујући интерпункцији«, или — рецимо — »... речи највише подсећају на пањуље јер, попут њих, понекад остану, задрже се дуже или краће време, али се на крају ипак истопе, ишчезну...«

Међутим, не треба заборавити да за Давида Албахарија језик представља и нешто много више: модус егзистенције у свету, те отуда и не чуди што јунак овог романа премишаљајући језик заправо промишила сопствену егзистенцију и сопствено поимање света. У том смислу, »Снежни човек« јесте изразито (само) спознајни роман, те одлазак његовог главног јунака »негде другде« дубински није мотивисан само намером да се напише књига. Усамљени писац, нашавши се у другом биотопу (али и, бајтиновски речено, у другом прозном хронотопу), нужно преиспитује сопствено JA, нужно креће у потрагу за ишчезлим (новим) идентитетом.

На први поглед идентитет света око себе (па и сопствени), главни јунак »Снежног човека« региструје кроз детаље. Не само да се овде, у овом контексту, још једном потврђује Албахаријево мајсторство перцепције наoko неважних, али ипак суштинских детаља, као и њиховог максималног литераризовања, него детаљ сада постаје својеврсна метафизичка чињеница: »Бог је у детаљима«, тако гласи графит који нашаутор исписује (а у роману пресипује са неког зида далеке северне земље). Једноставност приповедања, којој је он одувек тежио (не зове се случајно једна његова књига управо тако — »Једноставност!«), сада нам сугерише и то да се комплексност и тајanstvenost света и постојања садрже управо у Једноставном (тачније, у наизглед Једноставном). Такав је заправо и крај »Снежног човека«: после преживљене унутрашње одисеје, главни јунак остаје сам, са снегом који престаје да пада и месецом који се појављује на небу. Говори ли крај ове својеврсне књиге сумње о поразу који главни јунак доживљава немоћан да осмиши сопствено трагање, или нам поставља извесну загонетку коју ми тек треба да дефинишемо како бисмо могли покушати да је разрешимо?

Најзад, откријмо и ону другу стазу поменуту на почетку овог текста, стазу на коју упућује декан речима да ће се нарочито поћинити да писац у његовом раду не омету успомене. Наиме, иако »Снежни човек« не тематизује директно ситуацију у земљи из које је главни јунак дошао (а у њој владају расуло и рат), та питања нису мимоишља овај роман. Атлас некадашње Европе, писање и промене у домовини, ратови, и т. сл. — све то показује да у једној својој димензији »Снежни човек« на фини, истински интелектуалан начин комуницира са актуелним стварносним (духовно и историјски драматичним) одредницама. Уосталом, Давид Албахари је литературно увек комуницирао са извесним сегментима тзв. »реалног света« (понајвише урбаним, свакодневним, те стога ова димензија његовог најновијег романа не би смела истински изненадити иоле упућеног читаоца...

Сава Дамјанов